
VESNA IVANOVIĆ

Zagreb, Hrvatska

UDK 316.75(049.32)
130.2(049.32)

TEORIJE KULTURE

**ĐURO ŠUŠNJIĆ, TEORIJE KULTURE:
PREDAVANJA, ZAVOD ZA
UDŽBENIKE I NASTAVNA SREDSTVA,
PRVO IZDANJE, BEOGRAD, 2015.
GODINA**

Knjiga Đure Šušnjića *Teorije kulture: predavanja*, sažeti je pregled ili prikaz onoga najboljeg što je rečeno i pisano o kulturi uopće, posebno o teorijama kulture. Knjigu uz „Sadržaj“ i „Reč unapred“ sačinjavaju „Prvi deo“ i „Drugi deo“, iza kojih slijede „Knjige bez kojih ne bi bilo ove knjige“ i „Indeks“. Knjiga je napisana na srpskom jeziku, latiničnim pismom i ekavskim narječjem.

U „Reč unapred“ (str. 9–20) autor opisuje kako je nastajala knjiga i navodi misao vodilju, da nijedna posebna oblast života ne može se odvojiti od kulture i razumjeti izvan kulture. Za put od kulture govora prema kulturi razgovora kaže da je to upravo ono najbolje u nama što krči put do drugog čovjeka i njegove kulture. Kako bi se objasnila i razumjela izvanredno složena kulturna stvarnost autor izdvaja deset shvaćanja kulture, odnosno deset teorija kulture: strukturalistička, funkcionalistička, psihoanalitička, kritička, hermeneutička, postmoderna, ciklična, evolucionistička, difuzionistička i teorija o porijeklu kulture. Ukazuje se na važnost sinteze koja se opire cijepanju i raspadanju duhovne cjeline, osobito stoga što novija historija znanosti u izvjesnom smislu jeste historija zaborava njenih krupnih pitanja o svijetu i čovjeku u njemu, te naglašava da se mora stati na put vladavini jednostranosti. Navedeno je da teoretičar kulture boravi u dva svijeta, u svijetu kulturnih činjenica koje objašnjava, čime se potvrđuje njegova želja da bude u što bližoj vezi sa vanjskom stvarnošću, i u svijetu kulturnih vrijednosti koje razumijeva, a što govori o njegovoj potrebi za životom u visokim predjelima duha. Autor kaže da su predavanja usmjerena na prijatelje

kulture, na slobodne duhove, na usamljene borbe za više vrijednosti, na izabrane savjesti, na stroge i nepodmitljive radnike u kulturi, na one koji još nemaju imena u njoj, no imat će ga ako rade na sebi, na one koji se razlikuju jer nikome nisu slični, na odgovorne prema sebi i životu, na one koji se usuđuju letjeti visoko i uvijek dalje od uspavanog poretka stvari, na rijetke i hrabre i još neporažene, jednom riječju na izuzetke. „Jer istina je tu za njih, obasjane svetlošću duhovne vedrine i veličine“. Tako počinje autorova priča o kulturi, koja ispunjava vrijeme istinom i smislom. Ljubav daje snagu njegovu govoru i pisanju u vremenu nepravdi, nasilja i obmana koje su ovdje norma, a trenuci pravde, milosrđa i istine izuzeci.

U prvom dijelu (str. 23–221) autor razmatra širinu i otvorenost pojma kulture i izdvaja kako kultura nije pojam bez historije. Navodi se kako „ne postoje dve identične kulture, ali ne postoje ni dve posve različite kulture. Kultura ne podrazumeva samo igru razlika, nego i igru sličnog“. Autor navodi opće i posebno u predmetnoj analizi, izdvaja da je najvrjedniji sastojak pojma kulture sličnosti i razlike udružene u cjelovitom pojmu, te kaže da značaj i značenje kulture između ostaloga da prirodnu i društvenu stvarnost opisuje, oblikuje i osmišljava. Sve navedeno na tragu je Brechtovih teza da svijet treba razumjeti jer čuđenjem stvarima koje nas okružuju spoznajemo, što je u stvari osjećaj nadahnuća i stanje poletnosti izazvan ljepotom, ljubavlju, skladom i unutarnjim zadovoljstvom, jednom riječju lijepim raspoloženjem. Navedeno je da se zastupa opća znanost o kulturi, a ne znanost o kulturama, te izdvaja vrijednost kulture kada ona postaje alat u znanstvenoj i idejnoj spoznaji, a ne oružje u ideološkoj borbi. „Kultura je pogled na svet ne samo kakav je on bio i kakav jeste, nego i kakav bi mogao i trebalo da bude. Slika svijeta koji nedostaje, sanjani zavičaj“. Poput Shakespearea koji kazujući kako ljepota može fascinirati, te kroz lik milanskog vojvode koji je volio mir i nauke i bio zaokupljen samo obogaćivanjem uma i blagom znanja, pokazuje snagu umijeća i pobjedu u iskušenju, ili kroz dvojicu veronskih plemića obraća pažnju na to da ljubav tjera san s očiju i da milosrđe kaplje poput blage kiše na zemlju i donosi dvostruki blagoslov blagosiljajući onoga koji daje i onoga koji prima, posredno ističe važnu ulogu umjetnosti, ljepote i prirode u svijetu, kao i Brechta koji izdvaja osnovne pretpostavke za bilo koju vrstu umjetnosti, pokazujući angažiranu dramsku književnost s načelom *igranje igrice o promjenjivosti svijeta*, naš autor navodi da je kultura stvaranje nove stvarnosti koju je proizveo čovjek. Ovdje bi možda oni koji nisu čitali knjigu mogli pomisliti da su izdvojene autorove riječi neka vrsta revnosnog pravila, no zapravo jasno se pokazuje veliki istraživački duh sasvim usredotočen na rad s ljubavlju kojim gradi mali otvoreni s mudrošću, snagom i ljepotom bogat

vrtni paviljon u бесплодној пустоши svijeta појава. Појмовним одређењем структуре, функције и смисла културе показује се преглед цјелине и саставних дијелова културе, њихова значаја и значења за људски живот. Потом су изложене и паљљиво објашњене основне теорије о култури.

Структуралистичка анализа културе је само један начин описивања. Ова теорија културе јасно се очитава већ у уводном дијелу о појму културе, у којем је било ријечи о саставним дијеловима културе и њиховим међусобним односима. Између осталог, наводи се како је структурална анализа неисторијско објашњење и разумевање културног живота, јер трага за оним несвјесним начелом избора, унутарњим нацртом или геометријским редом који важи за цијелу културу. Успоређујући одређени број структура и тражећи заједничке особине вјерујући како сигурно постоји некакав ред испод тога каоса, аутор наводи да је тај ред открио Claude Lévi-Strauss: „Што је спољашњи хаос већи, то је унутрашња потреба за редом у мислима јаћа“. Односно, мит, религија, умјетност, филозофија, етика, право, знаност само су различити језици исте културе „на којима она разговара сама са собом“. Указује се како структурална антропологија Lévi-Straussa није омилјена међу заговорницима америчке културне антропологије због тога што приступа објашњењу културних појава неисторијски. Како структуралист усмјерава своју паљњу на откривање заједничких облика за веома различите садржаје, тако се показује да облици трајно опстају, док се садржаји могу мијенјати. Аутор објашњава како је ванјски изглед појава веома различит, но њихова унутарња структура је веома слична, или чак истовјетна, те каже како се површина збива узгред, а унутрашњост је дубинска. Култура, а посебно знаност, јесте та која својим дефиницијима, класификацијима и типологијима ствара оштре подјеле, подвлачећи границе. Знаност у извјесној мјери исправља поезија, религија, умјетност, уводећи симбол с више значења умјесто појма са једним значењем. Указује се да је структура начин организовања појединих елемената или дијелова који чине цјелину и каже да би без појма структуре, знаност и филозофија остале инвалидне, јер би изгубиле битну могућност гледања на све појаве као цјелине које имају одређени начин организације, по коме се управо и разликују једна од друге. Објаснивши појмове структуре и процеса, аутор их доводи у везу с културом показујући да је с једне стране проматрања култура структура, с друге она је процес, а с треће она је производ.

Функционалистичка теорија културе препознаје се у предаванју о функцијама религиозних и политичких митова. Унатоћ свим разликама међу културама, оне имају у основи исту структуру, као што се функционалном анализом показује да оне имају и сличне функције. Истраживачки проблем није структура него функција, јер њом сазнајемо последице које она изазива у друштву. Како се

navodi još je Ludwig Wittgenstein upozorio: „Ne pitaj šta znači, nego čemu služi“. Ukazuje se da su institucije ili ustanove odgovori na ljudske potrebe, a one su uglavnom prirodne, društvene, kulturne i religiozne. Navodi se kako su funkcionalisti pretjerali u slijepoj vjeri u institucije, iako bez njih nije moguć društveni i kulturni život, te kaže da kada bi sve bilo institucionalizirano, ukinula bi se razlika između države i društva, odnosno između crkve i religije, ili između obitelji i braka. Izdvojena je Frommova kritika prilagođavanja funkcionalistima, te navedeno da sliku svijeta kakvu nam predlaže funkcionalizam ne možemo prihvatiti. Isključivo razmišljanje o funkcijama zanemaruje govor o ličnostima, živim ljudima sa svojim potrebama i željama. Naime, funkcionalizam nema odgovor na pitanje razvoja kulture pošto kulturu promatra kao zatvoreni sustav, kao što i funkcionalističke teorije na kulturu gledaju kao na sredstvo za zadovoljavanje društvenih potreba, a nikada kao na igru koja se igra radi same igre, koja nas izvodi iz svijeta funkcija i ima svrhu u samoj sebi. U ovom izlaganju autor izdvaja da mu se nameće jedna uznemirujuća misao da život na ovoj planeti neće ovisiti od mudrih i plemenitih, već od onih koji su sposobni da se prilagođavaju na sve moguće promjene. Iako brojne aktualne okolnosti na raznorazne načine idu u prilog ostvarenja ove pretpostavke, smatramo da ipak nisu izgubljena tajna blaga u kojima su između ostaloga skriveni i zlatni ključići, jednostavno zato što se univerzalnim jezicima koji razumiju svi i svuda otvara svako ljudsko srce, obogaćujući time mnoštvo veza s metafizičkim idejama i vrijednostima. Kada ljubav dotakne unutarnje strune harfe duša se otvara poput Gibranova lotosa s bezbroj latica neprekidno pjevajući o stvarnosti. ...*U meni je pjesma koju tišina objavljuje, a buka sputava; koju snovi izgovaraju, a java progoni. To je pjesma ljubavi, ljudi, i nema Izaka koji će je ispjevati, niti Davida koji će odsvirati...*

Psihoanalitička teorija kulture dobro objašnjava i razumijeva pojavu masovne kulture i eksploataciju podsvjesnih i nesvjesnih potreba i želja potrošača. Kaže se da je ona dobrovoljna jednostranost, nezaobilazna u razumijevanju kulture, te pokazano kakva *slika čovjeka* leži iza Freudove psihoanalitičke teorije kulture. Prikazana je *struktura* ličnosti, koja podrazumijeva govor o njezinim sastavnim *dijelovima*, kao i dinamičnim *odnosima* među njima (id, ego, super-ego), te izdvaja da je Freud otkrio pravu dramu koja se odigrava unutar svakog čovjeka. Kako potisnute želje izranjaju bez čovjekove volje u snu, Freud je smatrao da je san carski put za razumijevanje nesvjesnoga. Posebno se razmatra Freudov antropološki pesimizam, te navodi da kultura ulazi u psihoanalizu preko ustanova cenzure, potiskivanja, prinude i kažnjavanja: „Cela naša kultura samo je izveštaj o ranama koje smo zadobili u borbi sa nametnutim društvenim vrednostima,

normama i pravilima, koji su protivni ljudskoj prirodi i koji dovede do potiskivanja iskonskih ljudskih potreba i želja“. Objasnjeno je zašto kultura mora pronaći put da se nagoni na neki način zadovolje, navodi da je cijela kultura suprotna prirodi, to jest životu, te kaže da je po ovoj teoriji čovjek uvijek na gubitku, jer više gubi nego što dobiva kulturom. Autor ukazuje da je psihoanaliza toliko ušla u svakodnevno iskustvo i odnose među ljudima da je takoreći postala novi mit, umjesto da liječi, ona uvjerava, te je s tim u vezi i stav da je antropološka ideja da je kultura u stvari bolest široko popularna u društvu koje je postalo pacijent.

Kritička teorija kulture najbolje se može sagledati u analizi javnih glasila, kada se uspoređi ono što stvarno rade sa onim što bi trebalo, što bi mogli i morali da rade. Izdvojena je Marxova složena duhovna građevina, prije svega *humanistička filozofija*, sloj *racionalno-iskustvene misli*, *ideološki sloj*, *utopijski sloj* i *književno-umjetnički sloj*. Kroz priču od prije nekoliko tisuća godina prema kojoj je Konfucije primijetio da u svakom komadu mramora jedan prekrasan kip čeka da ga netko oslobodi, objašnjava se kako kritički mislilac, i uopće stvaralac, stalno uspoređuje pojave sa mogućnostima koje su u njima skrivene, zarobljene, zaleđene – i tako ima mjerilo za *kritiku* svekolike realnosti. „Kada se društvena i kulturna zajednica suoči sa svojim mogućnostima, onda je jasno da je ono što još *ne* postoji bitnije i vrednije od onoga što postoji. *Mogućnosti lebde kao neki san iznad stvari*“. Tako primjerice kada don Quijote od Manche priča o Herkulu i 12 zadataka nakon kojih je postao besmrtn, kaže da je on bio na njegovu mjestu pitao bi Zeusa zašto samo 12 zadataka, a ne recimo 20? Uostalom vjera u ideale čini ovoga Cervantesovog viteza visoko uzdignutim nad događajima u neobičnim pustolovina. Navodi se da Marxova kritička teorija prezire „uspavani porijeklo stvari“ i slavi *mogućnosti* koje skriva taj postvareni svijet, te kaže da je opasno biti marksista iz razloga što biti marksista znači misliti kritički, uspoređivati pojave (činjenice) sa mogućnostima koje su u njima zarobljene. Autor ukazuje da Marx ništa nije smatrao čvrstom činjenicom, zatvorenim sustavom, dogmom, jednostavno zato jer je svijet otvoren, no unatoč važnosti otkrivanja racionalnijih i humanijih mogućnosti *ovo učenje postalo je dogma!* Posebno je razmotrena tema kulture kao procesa humanizacije, jer je kultura kritika institucionalnog sputavanja čovjekovih mogućnosti, ona je između ostaloga jedini preostali prostor u kome se može razvijati kritičko mišljenje i duh velikog odbijanja. „Postoji stvarni svet i mogući svet u tom istom svetu – kritička misao povezuje ta dva sveta“. Navodi se da svijet zaboravlja svoje racionalnije i humanije mogućnosti i kaže da duhovno osjetljivi ljudi jesu čuvari istine i smisla, koji ne dopuštaju da se potisnu, pogaze i zaborave vrijednosti bez kojih život

nema vrijednosti. Jedini lijek koji je posve djelotvoran u vremenima pometnje i krize, jeste obnova starog ili stvaranje novog sustava vrijednosti i normi kao sigurnog putokaza kroz uzburkani i zbunjeni svijet. *Nada dolazi iz kulture*. Zasebno su izdvojeni filozofi frankfurtske škole, kao oštri kritičari masovne kulture i industrijske kulture, koja svemu nameće sličnosti i poravnava razlike. Masa prepušta moćnima da je vode i zavode i nesvjesno postaje njihov saveznik i pomagač. S tim u vezi kaže se da je u postmoderno vrijeme kultura prestala biti „igra staklenih perli“, široko polje umjetnosti i ljepote, izražavanje najdubljeg smisla i vrijednosti od univerzalnog značaja i značenja. Umjesto svega toga ona se spušta na najniže grane u svojoj historiji. Sve je dozvoljeno. Antielitizam je u korijenu ovog stanja u kulturi. Masovna kultura se prosto ruga starim idejama i idealima, tako da se na neki način može govoriti o masovnoj zavjeri masovne kulture protiv čovjeka. Ukazuje se da se obrazovanje za tržište u proizvodnji roba široke potrošnje mora zamijeniti obrazovanjem *ličnosti*: kultura izobilja kulturom duha. Lawrence Lessing ističe da poziv na uzbunu i pobunu nikad nije bio potrebniji.

Hermeneutička teorija kulture daje najzrelije plodove kada odgoneta značenja simbola u vezi sa različitim teorijskim i historijskim kontekstima. Razumijevanje je u smislu da se umjesto nadmoći predmeta nad metodom, istakne premoć metode nad predmetom. Izdvojene su osnovne razlike između nauke&znanosti koje objašnjavaju i nauke&znanosti koje razumijevaju. Kaže se da je čitava priroda simbolički vrt, no današnji svijet to ne vidi, iako gleda. O tome je između ostalih pisao i Voltaire. Kada su glavnog junaka romana podsjetili što je sve prošao, da je bio istjeran iz jednog lijepog zamka zbog ljubavi, da ga je na muke stavila inkvizicija, da je pješice prešao Ameriku, da je dobro tresnuo baruna mačem, da je izgubio sve svoje ovnove iz lijepe zemlje Eldorada, Candide je rekao da je sve dobro rečeno, ali ipak treba da obrađujemo svoj vrt. Jedan hram može govoriti o pogledu na svijet onoga tko ga je gradio, govori o duhu vremena. Zato hram nikada nije bio nijem: to je istinski svjedok i kada šuti. Iz njega se iščitavaju neka značenja. Najbolje osobine naroda preselile su se u prostorne oblike: kroz njih narod iskazuje svoju potrebu za višim značenjima! „Gotska crkva je sveto pismo za nepismene, čitanka za sirotinju, dogma u kame-nu: ovdje se Bog ne dokazuje logički, on se pokazuje u čulnom obliku“. Navedena je osnovna dilema stvaralac-djelo-primatelj. Preko značenja metafore koja otkriva sličnosti u različitim pojavama, ukazuje se da je sa stanovišta ove teorije sam govor nekog pisca sporedna stvar, nešto što tek treba da se razvije, a to omogućuje čitatelj. Odnosno, djelo nikada nije završeno, čitatelj ga dovršava.

Postmoderna teorija kulture čini sebe osobno vidljivom u pitanju jezika, ističući osjetljivost za razlike, jer jezik je glavni dio svake kulture, pokazatelj njene posebnosti i simbol njenog iskustva. Izdvojene su tri temeljne teorijsko-metodološke zamisli postmoderne i kritičke primjedbe na ove tvrdnje. Između ostaloga, Habermas kaže da je postmoderna zaista „vesela nauka”, Morris navodi da postmodernizam podrazumijeva nepreglednost i neizvjesnost – zna odakle dolazi, no ne zna kuda ide, a autor izdvaja da postmoderna nije govor cjeline, to je govor mnoštva djelića – odbacivanje svakog sustava, svakog jedinstva svijeta, potvrđivanje razlike.

Ciklične teorije kulture žive od ideje o vječnom vraćanju, to jest o obnavljanju izvjesnih pojava i procesa u kulturi. Kad god se ponove izvjesni sociopsihološki uvjeti (na primjer krize), po pravilu se obnove neka potisnuta vjerovanja: Max Weber govori o ustanku starih bogova iz njihovih grobova! Navodi se da kulture umiru, ali se i ponovno rađaju. Kada kulture ostvare svoje unutarnje mogućnosti one umiru. Duhovnom smrću kulture koja se izrodila u civilizaciju, odnosno prijelazom kulture u civilizaciju pokazuje se univerzalni zakon razvoja. Napredak civilizacije dovodi do nazadovanja kulture. Dva ključna pojma kojima se Toynbee služi su *izazov* i *odgovor*. U vezi sa stavom da je čovjek osuđen da stvara odgovore na izazove, navodi se da izazov mora biti po mjeri čovjeka, ni suviše jak da ga užasne i okameni, no ni suviše slab da ga ne brine i ne uspava. Izdvojeno je da se bit ove teorije sastoji u tome da se svaka stvar, svako biće, svaki oblik zajednice i svaka kultura neprestano ponavljaju.

Evolucionistička teorija otkriva svoju orijentaciju kada je riječ o odnosu prirode i kulture: kulture su kao živi organizmi koji se u vremenu razvijaju do svoje pune zrelosti. Zrela je ona kultura koja je dala uspješne odgovore na izazove prirodne sredine. Navodi se da evolucionisti smatraju da je kulturni razvoj u osnovi isti kod svih naroda, jer se iste kulturne pojave mogu zapaziti u različitim društvima, vremenski i prostorno veoma udaljenim, između kojih nije bilo nikakvog dodira. Izdvojena je spornost pojma napredak, jer se uvidjelo da svaki napredak jeste promjena, no svaka promjena nije napredak. S pojavom nacizma, fašizma, koncentracijskih logora i masovnih grobnica ideja napretka doživjela je krah. Autor kaže da ovu teoriju osporava iskustvena činjenica da se suvremena društva i kulture ne kreću u smjeru sve snažnije modernosti i univerzalizma, već da je razvoj praćen povratkom na predmoderna stanja – na uslođnjavanje društvenog i kulturnog života, o čemu jasno svjedoče etnocentrizam, multikulturalizam i postmoderno stanje uopće.

Difuzionistička teorija kulture svjedoči o tome da granice kultura nisu zatvorene: one su manje ili više otvorene za otkrića

nastala izvan njih! Kaže se da što je jedna kultura otvorenija, to je spremnija da iz druge ili drugih kultura odabere i usvoji iskustva i druge sadržaje. Ova teorija sličnost kulturnih tvorevina objašnjava zajedničkim porijeklom iz jednog snažnog kulturnog središta, kao što je indijsko-sanskritska duhovna riznica, iz koje se usmenim putem širila ova kultura, što se dokazuje sličnošću motiva, likova, situacija itd. Na primjeru oslanjanja na kulturu višeg stupnja razvijenosti, kao što je to bila primjerice staroegipatska ili starogrčka kultura, ukazuje se da je stvaralačka moć slabija što je jedna kultura usvojila više pozajmica od druge ili drugih kultura. Što je jedna kultura više zatvorena, to je teže prihvaćanje ideja, vjerovanja i vrijednosti iz druge ili drugih kultura: proces akulturacije je spriječen ili je znatno duži. No, kaže autor, prolazi se otvaraju, ideje, vjerovanja i vrijednosti se prepliću, tako da se svijet više ne promatra kroz prozor lokalnog života.

Teorija o porijeklu kultura izražava čovjekovu potrebu da se što dublje ukorijeni u prošlosti: to je traženje čvrste točke oslonca u prošlom iskustvu za svoju nesigurnost u sadašnjem životu. Ona upućuje na to da se pronađe najstariji, prvi oblik neke pojave, i da se prati njezin razvoj kroz vrijeme, izražavajući čovjekovu potrebu da dodirne početak i što dublje se ukorijeniti u prošlosti. Navedeno je da kada jedna grupa traži uporište u dalekoj prošlosti, da se ona ne vraća starim bogovima, moćnim precima i kulturnim herojima, već čuva svoje jedinstvo, spašava sebe od raspadanja, ponovno traži svoj poljuljani identitet. „Moć određivanja početka možda je u vezi sa moći rađanja.” Izdvojeno je stajalište metodologa Cohena i Nagela gdje se između ostaloga kaže da ako cilj historičara nije da samo pravi kroniku o prošlosti nego i da je razumije, njegov posao nikada nije završen dokle god događaji imaju svoje posljedice. Na kraju prvog dijela knjige autor predlaže ideje za dijalošku teoriju kulture, koja kaže odgovara duhu našeg vremena, u kome izgleda da nema boljeg, racionalnijeg i humanijeg puta za objašnjenje i razumijevanje kulture.

U drugom dijelu (str. 225–494) pokazano je kako se svaka od izloženih teorija može primijeniti u analizi neke kulturne pojave, odnosno kako navodi autor, riječ je o izabranim temama iz širokog polja kulture. Svako predavanje u drugom dijelu knjige posvećeno je po jednom elementu sadržanom u širokoj i otvorenoj definiciji kulture koja je izložena i obrazložena u prvom predavanju. Tako je govoreno o religiji, magiji, mitu, simbolima, vrijednostima, normama, nauci, politici... izabranim i velikim temama iz usmene i pismene tradicije. Izdvaja se da je kultura proces oplemenjivanja ljudske prirode, da je ona zajedničko dobro i iz tog razloga nitko nema monopol na kulturu. Kako su

prirodni procesi spontani, a kulturni normativno uređeni, autor navodi da kada budemo sigurni da možemo razumjeti prirodu u sebi, možemo se nadati da razumijemo i prirodu izvan nas. Ono što leži u temelju, u dnu ljudskog bića, ono nesvjesno ili arhetipsko, izvor je strahovite moći, kako na dobro, tako i na zlo. S tim u vezi kaže se da čovjek uz pomoć kulture, u izvjesnoj mjeri, može popraviti ono što u njegovoj prirodi nije dobro. No, ponekad priroda svom snagom pokaže čovjeku gdje mu je mjesto u strukturi moći.

Sagledavajući osnovne stavove prema prirodi, od starih naroda koji su obožavali prirodu, do novog vijeka i zapadnog duha koji je izabrao najgori stav da je priroda riznica za pljačkanje, autor pita može li se uopće govoriti o ljudskom napretku kada se zna da njega prati opasno ugrožavanje životne sredine. Lewis Mumford kaže da je vanjski svijet u stvari naš unutarnji svijet, samo izokrenut. Pokazano je kako je priroda sveta knjiga, koju su ljudi čitali i iz nje učili tijekom svoje historije, vodili razgovor s njom u obliku filozofije i nauka&znanosti o prirodi, te navodi kako je mudrost prirode i mudrost kulture.

Za pitanje društvene strukture i simboličke kulture navode se Balzacovi opisi između jednog bankara koji govori stručnim jezikom i jednog čovjeka u vrhu vlasti koji govori jezikom moći, te ukazuje da je Engels rekao da je bolje shvatio političku ekonomiju čitajući Balzaca nego što je naučio od svih ekonomista svoga vremena. Maksime poput Kantove da prava politika ne može učiniti nijedan korak a da se prije toga ne pokloni moralu, sasvim su odgurnuta pravilima prljave igre, nečasnih postupaka i prijetvornosti društva kome su novac i interes dosegnuli najvišu točku na svodu u odnosu na ljudskost i čestitost, a koje je Balzac prikladno pokazao u prizorima oprečnosti bijede stana s jedne i visokog pariškog društva s druge strane. Sagledavajući moguće odnose strukture i kulture autor kaže da kada se društvena struktura prestane interesirati za simboličku kulturu, kultura se okreće sebi, više nije okrenuta prema vani, nego je usmjerena unutra. S tim u vezi zaključuje kako kultura može postati moćna pokretačka snaga društvene strukture ako se međusobno povežu, no to je malo vjerojatno da će se dogoditi, jer se struktura veže za masovnu, a ne za elitnu kulturu.

Izdvojen je metodološki značaj i značenje između kulture i civilizacije. Civilizacija je okrenuta vanjskom materijalnom svijetu, ona je puko sredstvo, označava viši materijalni stupanj razvitka neke zajednice, razvijenu podjelu rada, radno vrijeme, kontrolu nad prirodnim silama, pojavu gradova, veću proizvodnju energije, razvoj tehnologije, dok je nasuprot tome kultura okrenuta unutarnjem, duhovnom čovjeku, povezuje se s duhovnim radom, dokolicom, blagdanom, carstvom slobode, „igrom

staklenih perli“. Da su kulturne vrijednosti trajne u odnosu na društva koja su propala pokazuje se od mudrosti i umjetnosti starih Grka, kao i od rimskog prava, koje žive i dalje. S tim u vezi izdvojeno je da se kulturne vrijednosti množe kada se dijele, dok to nije slučaj s civilizacijskim dobrima. Uostalom, kako navodi Wil Durant, zar se nije Platon na putu u Egipat začudio kada je od svećeničke kaste koja je vladala tom zemljom čuo da je Helada još mlada država, bez jakih tradicija i dublje kulture i da stoga još ne zaslužuje da je ozbiljno uzimaju ovi zagonetni mudraci s Nila.

U razmatranju zvanične i nezvanične kulture, različitih kulturnih formi i kritičkog mišljenja, navodi se da je dosadašnja škola bila *škola pamćenja*, te kaže da se nudi druga i drugačija škola: *škola mišljenja*. Edgar Morin kaže da je osnovni problem svake kulturne politike problem stvaranja nove humanističke kulture. Objasnjavajući kulturni determinizam, etnocentrizam, relativizam i multikulturalizam autor između ostaloga ukazuje da se dijalog europske kulture s drugim kulturama odvijao takoreći preko volje, u kome su najčešće podcjenjivane i vrijeđane. Navodi se da univerzalni pogled na svijet, globalna kultura, ili kultura svijeta, po pravilu se javlja u vremenima kriza, a ne u vremenima stabilnog i lagodnog života. Tako kršćanska kultura ili pogled na svijet svoj nastanak duguje progonima svojih vjernika od rimskih vladara i poganskih mnogobožaca. No, i jedni i drugi s vremenom su uvidjeli da razjedinjeno veliko Rimsko carstvo traži ideju, vjerovanje i vrijednosti koje ujedinjuju sve razlike i otvaraju perspektivu zajedničkog života. „Potreba za *opštim* razumevanjem ljudskog iskustva javlja se onda kada se svi *posebni* pokušaji razumevanja toga iskustva pokažu neuspelim i nedelotvornim.“

Zasebno su obrađeni simboli kao zaboravljena značenja, navedene pretpostavke na kojima počiva analiza simbola, između ostaloga objašnjeno je zašto Buda sjedi na lotosovom cvijetu, ukazano kako je kalif Omar objasnio svoj postupak paljenja čuvene Aleksandrijske biblioteke, te rečeno da su sve stvari simboli. Da mit i pjesma u isti čas govore o više stvari na svoj način kaže Andrić: „Biću svuda gde bude pesme“. Autor navodi da je kultura u prvom redu sustav vrijednosti i normi iz njih izvedenih, te izdvaja da ukoliko ne razumijemo sustav vrijednosti i normi, ne razumijemo niti kulturu. Izdvojeno je da su vrhovne vrijednosti u stvari ideal čije ostvarenje vodi dobrom, lijepom, istinskom i svetom životu, pokazano što se događa u zajednici koja ne može naći zajedničko jezgro razumijevanja, jer je urušavanjem morala potrebno dugo vrijeme da bi se obnovio ili stvorio novi moral: “Danas se malo ljudi bori za pravdu i pravo, ali posledice te nebrige osetiće ogromna većina: čak ni siromašni ne

traže pravdu, već samo manje nepravde“. Razlog današnjeg velikog broja zakona koji se brzo mijenjaju, u skladu sa interesima vladajuće elite, treba tražiti i u padu morala čiju prazninu zapravo popunjavaju. Dva svijeta stvari i svijeta idealnih vrijednosti i normi u stalnom su odnosu napetosti, pri čemu je, kaže autor, čovjek upravo taj koji ih povezuje: ostvaruje vrijednosti i norme i stvarima daje značenje, uzajamno prožimanje dva svijeta.

Posebno su iznesene misli o funkcijama mitova uopće i u politici posebno, izdvojeno je da svi mitovi kako religiozni tako i politički imaju istu strukturu: heroj, zmaj, blago. Prisjetimo se samo starogrčkog mita o Zlatnom runu, o kraljevskom rješenju problema, izravnim potomcima Sjevernog vjetrova, čarobnih napitaka i svetog gaja u kojem je bilo zlatno runo koje je čuvao zmaj. Između ostaloga, navodi se priča o Konfuciju, koga stražar na gradskim vratima nije prepoznao, dok mu slučajni prolaznik nije rekao da je to veliki učitelj, govori upravo o duhovnom ujedinjenju onoga što je društveno razjedinjeno: „Je li to onaj koji zna da je nešto nemoguće, a ipak pokušava“. S tim u vezi ukazuje se da treba duhovno htjeti ono što nije društveno moguće, jer u vremenima teških kriza i osobnih lomova, ljudi su uvijek bježali u san, u kome ne važe zakoni vanjske nužnosti, već zakoni čiste slobode.

Zasebno su sagledane teme magije i religije, religije i nauke i znanosti, masovne kulture, javnih glasila, sudbine jezika u političkom društvu, dijalogu kulture i kulturi dijaloga, društvenog karaktera i kulturnog obrasca. Autor navodi da ga zabrinjava vanjsko siromaštvo, no da ga više brine unutarnja bijeda, jer je ovaj svijet ispražnjen od vrhovnih vrijednosti, što između ostaloga pokazuje i kapital koji nema oblasti u kojoj nije gospodar. Ukazuje na kritiku javnih glasila sa stanovišta mogućnosti koje nisu ostvarene, a mogle su da se ostvare, izdvaja da je politika prestala biti zajednička stvar jer je vode suprotstavljene stranke da bi ostvarile svoje posebne interese (kada interesi viču, istina se ne može čuti), navodi da je obratio pažnju na čuda duha koji je stvorio jedan svijet nad prirodom, kaže da ako se ne pojavljuje na televiziji to znači da mu se može vjerovati, te zaključuje da je njegov cilj bio osvijetliti složene probleme, a ne nuditi konačna rješenja.

Knjiga *Teorije kulture: predavanja* Đure Šušnjića otvorena je riznica ljubavi prema mudrosti, svetkovine života, snage znanja i ljepote misli o istinitom, dobrom, lijepom i svetom. Poput majstora visokog stila autor Đuro Šušnjić kroz predavanja o teorijama kulture i njihove primjene u analizi kulturnih pojava, svo vrijeme traži istinsko lijepo i duhovno lijepo. Stil pisanja, izražajan i blagozvučan jezik ostavljaju jak dojam jer takoreći u isti mah prelazi od tvrdog, hladnog, nepopustljivog i jednostavnog,

do toplog, skladnog, ljupkog i veseljem ukrašenog. Vrijednost napisanoga ne treba se potvrđivati, dovoljno je samo da se razumije istina koja iz duha historijske duše dolazi. Sagledavajući temu kulture od doba pastorala do danas autor je svojim velikim istraživačkim svojstvima pokazao žar za znanjem, izložio kako se traže velike istine o svijetu i objasnio kako se čovjek vođen ljubavlju prema mudrosti samo iznova potvrđuje za dostojnost čuvara svetog plamena. Neka nam bude dopušteno predložiti *Teorije kulture: predavanja* za udžbenik škole za visoke nauke, visoke škole za izabrane i slobodne duhove. Knjiga *Teorije kulture: predavanja* Đure Šušnjića preporuča se svima koji se bave međunarodnim političkim odnosima, kao i svima onima koji u svoj rad udahnuju vidljivo ruho života i ljepote, ustrajavajući u jačanju humaniteta i kozmopolitskog duha.